



378.147.111.041

Організація самостійної роботи майбутніх інженерів-педагогів при вивченні педагогічних дисциплін

Зоя Гирич,

кандидат педагогічних наук, доцент,
Українська інженерно-педагогічна академія, Харків

Найважливіша мета освіти — виховання самостійної, творчої й активної особистості

Значний внесок у дослідження сутності самостійної роботи, технології та методики її організації, організаційно-педагогічних умов підвищення ефективності самостійної роботи студентів у вищих навчальних закладах зробили вчені С.І. Архангельський, Ю.К. Бабанський, В.К. Буряк, М.Г. Дайрі, М.О. Данилов, В.І. Євдокимов, Б.П. Єсіпов, В.А. Козаков, О.А. Нільсон, П.І. Підкасистий, І.Ф. Прокопенко, Б.А. Сусь, О.В. Усова та інші. Однак професійна педагогіка відчуває гостру потребу в дослідженнях, присвячених розробці та використанню форм, методів, засобів організації самостійної роботи студентів. Особливого значення набуває формування самостійної, активної та творчої особистості при вивченні професійно орієнтованих дисциплін, зокрема дисципліни «Дидактичні основи професійної освіти», що відображає оновлений зміст професійно-педагогічної підготовки майбутнього інженера-педагога.

Метою статті є розгляд теоретично обґрунтованої, розробленої та експериментально перевіреної технології організації самостійної роботи майбутніх інженерів-педагогів при вивченні педагогічних дисциплін.

Самостійна робота студентів — це такий вид навчальної діяльності, що виконується студентами з використанням розумових і (або) фізичних зусиль як під час аудиторних занять, так і в позааудиторний час, за завданням і під контролем викладача, але без особистої його участі, та спрямований на досягнення поставленої мети.



Організації самостійної роботи присвячені праці багатьох дослідників. Так, І.Ф. Прокопенко та В.І. Євдокимов визначають організацію самостійної роботи як «процес створення системи всіх елементів структури навчальної діяльності, що забезпечує необхідні зовнішні умови самостійної роботи у відповідності з індивідуальними особливостями (внутрішні умови) студента для досягнення головної мети — формування його самостійності» [1, с. 87].

У нашому дослідженні мета самостійної роботи студентів у процесі вивчення педагогічних дисциплін полягає у підвищенні рівня сформованості у них самостійності, пізнавального інтересу, позитивної мотивації, інтелектуальних умінь, а також рівня знань, умінь і навичок.

Розробляючи технологію організації самостійної роботи студентів, ми вихо-

дили з розуміння цього поняття як сукупності етапів, а також адекватних до них засобів, форм і методів, застосування яких у процесі підготовки майбутніх викладачів професійно-технічних дисциплін гарантує досягнення поставлених цілей: формування активної, самостійної, компетентної особистості.

Були враховані всі загальнодидактичні принципи, але безпосередньо ми спиралися на такі: труднощі й доступності навчання, зв'язку теорії з практикою, активності й самостійності, освітньої рефлексії.

Зміст самостійної роботи студентів для дисципліни «Дидактичні основи професійної освіти». Загальний обсяг дисципліни становить 90 год., 2 год. — на залік, у тому числі для денної форми навчання; аудиторні заняття — 30 год., самостійна робота — 58 годин. Окремі теми робочої навчальної програми дисципліни розглядаються лише на лекційних заняттях, інші — висвітлюються на лекціях і практичних заняттях.

Технологія організації самостійної роботи майбутніх інженерів-педагогів складається з трьох етапів: підготовчого, оперативного та заключного. Контроль проводиться протягом усього періоду самостійної роботи. Він дає можливість отримувати інформацію про хід процесу засвоєння знань, умінь та навичок. Засобами контролю є тести, виступи з доповідями, опитування, розв'язання проблемних завдань, педагогічних задач, залік тощо.

Розглянемо етапи технології.

1. Підготовчий етап

Змістом етапу є організація діяльності студентів за допомогою викладача або за наданим ним алгоритмом, планом, програмою. На цьому етапі здійснюється формування умінь, навичок самостійної роботи під безпосереднім керівництвом викладача. Застосовується пряме управління, співуправління діяльністю студентів, результатом якої є знання про об'єкт діяльності й уміння з його пізнання.

Формування у студентів досвіду творчої діяльності відбувається через оволо-

діння ними навичками написання реферату та виступу з доповіддю, проведення «мозкового штурму», творчої дискусії, формулювання запитань тощо. Реалізується особистісно-ціннісний підхід до навчання.

Методи навчання: пояснювальний, репродуктивний, проблемний.

Одним із завдань технології організації самостійної роботи є підтримка позитивної мотивації у студентів під час вивчення дисципліни. Для цього проводилися такі заходи: роз'яснення на вступній лекції цілей, завдань курсу, а також його необхідності як для подальшого навчання, так і для майбутньої професійної діяльності; введення різноманітних прийомів (методик) організації і проведення як лекцій, так і практичних й індивідуальних занять; самостійний вибір студентами теми доповіді, завдань, їх самостійне складання.

Форми навчання:

1. Лекція:

— *Оглядова з елементами проблемної.*

Здійснюється пряме управління з боку викладача: упродовж лекції він викладає матеріал, формулює проблему та сам її й розв'язує.

На лекціях використовуються робочі зошити (опорні конспекти), що були видані заздалегідь. Вони готують студентів до сприйняття лекційного матеріалу, допомагають активізувати самостійну роботу.

— *Лекція за методикою Б.А. Суся (перший варіант).*

Протягом першої половини такої лекції студенти мають самостійно вивчити наданий їм викладачем конспект лекції з теми «Принципи професійного навчання», для чого потрібно проявити певну самостійність, вміння аналізувати текст, працювати з ним, виділяти головне, робити висновки. Під час цієї лекції здійснюється пряме управління з боку викладача. Протягом другої години лекції викладач повідомляє матеріал студентам, які можуть більш чітко його засвоїти, бо вже мали нагоду з ним ознайомитися.

— *Лекція із запланованими помилками.*

Лекція із заздалегідь запланованими помилками проводилася на тему «Методи професійного навчання». Вона розрахована на стимулювання студентів до постійного контролю запропонованої інформації (пошук помилки: змістової, методологічної, методичної, орфографічної). Під час проведення лекції було запропоновано п'ять змістових помилок. У кінці лекції проводилася діагностика слухачів та розбір зроблених помилок.

— *Невелика письмова робота наприкінці лекції;*

Наприклад, студентам на лекціях пропонувались такі завдання:

1. Відповісти на два-три заздалегідь записані на дошці запитання. Іноді план лекції також пропонувався у вигляді запитань. В кінці заняття студенти зачитували свої відповіді.

2. Самостійно скласти план лекції (простий або складний). Наприкінці заняття плани студентів зачитуються.

3. Запропонувати і задати свої запитання за змістом лекції.

4. Зробити власні висновки з лекції, відобразити особистий погляд на проблему у вигляді наступного міні-твору.

За результатами самостійної роботи на лекції можна визначити ступінь засвоєння студентами матеріалу лекції, що також стимулює їх до активного сприйняття матеріалу на лекції, розвиває самостійність.

2. Практичне заняття:

— *«Мозковий штурм».*

При використанні цього методу проведення практичних занять на першому етапі дуже важливо пряме керування з боку викладача: він знайомить студентів з основними правилами проведення «мозкового штурму», формулює проблему та бере активну участь у висуванні ідей. Метод «мозкового штурму» використовувався як фрагмент практичного заняття на тему «Форми професійного навчання». Тривалість фрагмента 10–15 хв. Студентів було поділено на мікрогрупи з 3–5 осіб. Кожній ставилось запитання, на яке треба було дати відповідь упродовж однієї хвилини

(Чи можна в професійно-технічній школі повністю перейти на лекційно-семинарську систему організації навчання? Якщо ні, то чому?). Під час загальної дискусії виробляється найоптимальніше рішення.

— *Метод «Акваріум».*

Використання методу «Акваріум» сприяє вихованню у студентів навичок співпраці, співробітництва. Викладач здійснює постійне керівництво обговоренням у групах, коригує його напрями.

Під час проведення практичного заняття на тему «Методи професійного навчання» усі студенти групи були поділені (за бажанням) на мікрогрупи (5 чол.). Потім одна з груп зайняла місце в центрі аудиторії, інші студенти розмістилися навколо. Викладач зачитує умову завдання і виділяє певний проміжок часу, для того щоб група в центрі дійшла єдиного розв'язку. Усі студенти стежать за ходом обговорення. Після виступу лідера групи з варіантом розв'язку всі інші «спостерігачі» висловлюють свою думку про правильність розв'язку, хід обговорення, відзначають найбільш цікаві думки активних учасників групи. Далі місце в «Акваріумі» займає інша група.

— *Метод «Урок-змагання».*

Стимулом для самостійної роботи студентів є запропонований Л.А. Бозюковою «Урок-змагання» [2]. У процесі підготовки до цього практичного заняття група студентів розбивається на дві команди, кожна з яких обирає собі капітана. Викладач пропонує тему заняття, за якою студенти самостійно готують питання. Під час заняття кожна з команд ставить запитання протилежній і самостійно контролює правильність відповідей на них. Викладач виступає в ролі ведучого і стежить за правильністю відповідей. За результатами визначається команда-переможець. Такий вид заняття застосовується для контролю самостійної роботи студентів над темою.

На початковому етапі варто застосовувати пряме управління з боку викладача.

— *Розв'язання кросворду за темою.*

Викладач складає кросворд та повідомляє алгоритм його вирішення, доцільно також повідомляти і джерело, де студенти можуть здобути інформацію.

— *Метод «Взаємоконтроль у парах».*

Цей метод розвиває у студентів уміння працювати у колективі, оцінювати знання іншого, формулювати запитання.

— *Метод «Займи позицію».*

На цьому етапі варто застосовувати пряме управління з боку викладача: він формулює проблему, повідомляє правила вирішення вправи та керує діяльністю студентів під час її розв'язання. Цей метод розвиває у студентів здатність до творчості, активність, уміння аргументувати свою думку, вміння співпраці та самостійність.

На практичному занятті на тему «Засоби професійного навчання» проводилась активна вправа «Займи позицію». Студентам було запропоновано запитання «Чи доцільно використовувати технічні засоби навчання тільки на початку уроку?» Усі студенти групи зайняли місця у відповідності до своєї точки зору на це питання. Кожен мав можливість висловитися, наводячи свої аргументи, підтверджуючи їх посиланнями на літературні джерела.

— *Виступи студентів з доповідями.*

На цьому етапі варто використовувати пряме управління діяльністю студентів під час підготовки та виступу з доповідями. Так, викладач формулює тематику доповідей, надає студентові приблизні плани, список рекомендованої літератури, а також проводить загальний інструктаж щодо складання тексту доповіді та наступного її проголошення. Отже, використовуються засоби прямого перспективного управління.

Використовуючи особистісний підхід у процесі вивчення дисципліни «Дидактичні основи професійної освіти», викладач пропонує студентам такі напрями для підготовки доповідей: 1. Форми професійного навчання. 2. Методи професійного навчання. 3. Зміст професійної освіти. 4. Діагностика і контроль

професійного навчання. 5. Планування навчально-виробничого навчання у ПТНЗ.

Кожен студент у рамках запропонованого напряму обирає тему, найбільш цікаву для нього особисто. До кожного напряму додавався список рекомендованої літератури; остаточно визначитися з вибором теми і літератури (у разі потреби) допомагав викладач.

Наприклад, у рамках напряму «Форми професійного навчання» студентами були підготовлені доповіді за такими темами: 1. Форми теоретичної підготовки в професійно-технічних навчальних закладах. 2. Форми практичної підготовки в професійно-технічних навчальних закладах. 3. Урок — основна форма організації навчання в загальноосвітній та професійно-технічній школі. 4. Форми організації навчання у вищій школі. 5. Самостійна навчально-пізнавальна діяльність студентів. 6. Науково-дослідна робота студентів. 7. Навчальна і виробнича практика студентів. 8. Порівняльний аналіз форм організації навчання у вищій та професійно-технічній школі.

Готуючи доповідь, студент постає перед необхідністю ознайомитися з додатковою літературою, нормативними матеріалами та першоджерелами, скласти план доповіді.

На кожному практичному занятті розглядалися доповіді декількох студентів (що обрали один напрям). Під час обговорення доповідей кожен студент мав можливість поставити запитання доповідачеві, відзначити позитивні сторони доповіді та висловити критичні зауваження. Таким чином усі студенти здобувають інформацію з того матеріалу теми, що винесено на самостійне вивчення. Завдяки виступу з доповіддю у студента формуються уміння ясно й чітко викладати свої думки, аргументувати свою точку зору, слухати опонентів, розвивати критичне мислення.

Під час виступів з доповідями використовувався метод «Вогонь по ведучому»: кожен студент групи також проробляв тему, що була предметом доповіді, після

закінчення якої, аналізував її, ставив запитання. У такий спосіб стимулювалася самостійна робота як доповідача, так і інших студентів.

— *Заповнення таблиць, складання схем.*

— *Розв'язання тестових завдань.*

У позааудиторний час на підготовчому, оперативному та заключному етапах здійснювалися: індивідуальні консультації, групові консультації, підготовка до виступу з доповідями, участь у роботі наукових гуртків, написання курсових робіт.

Найдоцільнішим на підготовчому етапі є пряме керування з боку викладача, студентам також прищеплюються навички співпраці з викладачем та між собою.

2. Оперативний етап

На цьому етапі відбувається реалізація продуктивної діяльності студентів за участю викладача. Викладач ставить завдання, формулює проблему і дає загальні інструкції для її розв'язання. Студенти самостійно обирають необхідну модель і розв'язують проблему. Вид управління — співуправління, спільна діяльність викладача зі студентами, самоуправління.

На цьому етапі студенти також розвивають досвід творчої діяльності, що був набутий на підготовчому етапі технології: виявляють вищий рівень самостійності та творчості під час написання та виступу з доповідями, проведення «мозкового штурму», складання запитань під час виступу інших студентів з доповідями (метод «Вогонь по ведучому») тощо.

Методи навчання: репродуктивний, проблемний, евристичний.

Форми навчання:

1. Лекція — проблемна лекція, лекція за методикою Б.А. Суся (перший та другий варіанти); лекція із запланованими помилками; лекція-конференція, невелика самостійна робота наприкінці лекції.

Другий варіант проведення лекції за методикою Б.А. Суся: перша година — вивчення студентами тексту лекції, друга година — викладач та декілька студентів проводять лекцію, інші — формулюють запитання.

Лекцію-конференцію варто проводити саме на другому — оперативному етапі організації самостійної роботи студентів. Лекція-конференція на тему «Засоби професійного навчання» проходила як науково-практичне заняття із заздалегідь визначеною проблемою і системою доповідей, тривалістю до 10 хвилин. Відповідно до плану лекції були розглянуті такі питання: 1. Сутність поняття «засоби навчання». Класифікація засобів навчання. 2. Характеристика засобів навчання. Комплексне методичне забезпечення навчання за професією. Викладач пов'язує виступи студентів, коментує. У кінці лекції він підбиває підсумки самостійної роботи та виступів студентів, доповнюючи або уточнюючи запропоновану інформацію, і формулює основні висновки.

2. Практичне заняття: «мозковий штурм», метод «Акваріум», метод «Урок-змагання», розв'язання кросворду за темою, метод «Взаємоконтроль у парах», метод «Займи позицію», виступи студентів з доповідями, заповнення таблиць, складання схем.

3. Заключний етап

Цей етап характеризується високим рівнем самостійності студентів, що вже набули навичок самостійної праці на двох попередніх етапах. Превалює самоуправління, наявне також і співуправління, менше — пряме управління. Методи навчання (проблемний, евристичний, дослідницький) вимагають від студентів високого ступеня самостійності, пізнавальної активності та творчості.

На цьому етапі переважає повна самостійність студентів; вони самостійно формулюють завдання, проблему і самостійно обирають шляхи її розв'язання. Викладач ставить загальну мету, на основі якої студенти визначають більш вузькі цілі для кожного етапу діяльності.

Студенти підвищують рівень оволодіння досвідом творчої діяльності завдяки розвитку вмінь формулювати проблемні запитання та завдання, ситуаційні вправи, кросворди тощо. Відбувається підвищення рівня сформованості особистісно-

ціннісного підходу до навчання, майбутньої професійної діяльності.

Методи навчання: проблемний, евристичний, дослідницький.

Форми навчання: на відміну від оперативного етапу на третьому етапі студенти не лише самостійно розв'язують проблемні та ситуаційні вправи, запропоновані викладачем, але й формулюють проблемні питання та ситуаційні вправи, беруть участь у рольових іграх, складають таблиці та схеми на порівняння.

1. Лекція — проблемна лекція, лекція-конференція, лекція за методикою Б.А. Суся, невелика самостійна робота наприкінці лекції.

2. Практичне заняття.

Під час практичних занять використовуються: розв'язання проблемних запитань і завдань, розв'язання ситуаційних вправ, рольова гра, «мозковий штурм», метод «Акваріум», розв'язання кросворду за темою, метод «Взаємоконтроль у парах», метод «Займи позицію», метод «Вогонь по ведучому».

Розглянемо окремі форми і методи навчання.

Проблемні питання і завдання трьох рівнів складності пропонувались студентам під час практичних занять з різних тем дисципліни «Дидактичні основи професійної освіти». Наприклад, проблемні питання і завдання до теми «Форми професійного навчання»:

1-й рівень складності

1. Визначте основні спільні та відмінні ознаки індивідуальної, групової, масової форм організації навчальної діяльності учнів.

2. Які основні ознаки семінарського заняття?

2-й рівень складності

1. У чому полягає взаємозв'язок методів і форм організації навчання?

2. Співставте різні типи уроків теоретичного навчання. Знайдіть в них спільне і відмінне.

3. Проаналізуйте специфіку екскурсії як форми організації навчання.

3-й рівень складності

1. Складіть план проведення екскурсії зі спеціальності.

2. Оцініть значення методів, прийомів, засобів навчання в організації уроку.

На наступних практичних заняттях студентам можна запропонувати самостійно розробити проблемну задачу (ситуаційну вправу, рольову гру) і запропонувати свій варіант рішення.

Використовуючи метод ситуаційного навчання, викладач стимулює інтерес студентів до предмета, активізує мислення; у студента виникає необхідність взяти відповідальність за навчання на себе, тому що вправа цілком копіює реальну педагогічну ситуацію. Ситуаційні вправи пропонувались студентам на навчальних заняттях під час вивчення різних тем дисципліни. Наприклад, при вивченні теми «Методи професійного навчання» була запропонована така ситуаційна вправа: «На уроці викладач перевіряв домашнє завдання за допомогою фронтального опитування, яке проходило у досить швидкому темпі. Павло К. не зміг швидко зорієнтуватися в питаннях і сказав викладачеві, що йому треба подумати. На що викладач відповів: «Нічого думати, треба відповідати». Хлопець перестав зовсім відповідати на уроці».

До якої групи методів належить фронтальне опитування? Як ви оцінюєте дії викладача у даному випадку? Охарактеризуйте позитивні та негативні сторони методу. Надайте пропозиції щодо покращення організації перевірки домашнього завдання учнів.

Ефективною формою активізації самостійної роботи студентів є гра. Навчально-педагогічні ігри варто застосовувати на всіх практичних заняттях з вивчення дисципліни «Дидактичні основи професійної освіти». Ми використовували такі навчально-педагогічні ігри: рольова гра «Форми і методи активного навчання», гра «Початок уроку».

На третьому курсі студенти здійснюють самоуправління під час підготовки та виступу з доповідями: самостійно оби-

рають тему, складають план, добирають літературу та нормативно-правові акти.

Під час доповіді можна використовувати ігровий метод «Вогонь по ведучому».

— *Заповнення таблиць, складання схем.*

На лекційних і практичних заняттях, при виконанні домашніх завдань до практичних занять здійснювався порівняльний аналіз положень про організацію навчального процесу в загальноосвітньому, професійно-технічному та вищому навчальному закладі; принципів навчання; робочих навчальних планів; реалізації методів, засобів і форм навчання в цих навчальних закладах. Результати порівняльного аналізу відображалися студентами у вигляді таблиць та схем.

Протягом усього вивчення дисципліни використовувалися також методи спостереження й анкетування з метою визначення причин, умов, що перешкоджають активізації самостійної роботи студентів.

Таким чином, впровадження у вищому навчальному закладі розробленої

технології організації самостійної роботи майбутніх інженерів-педагогів у процесі вивчення педагогічних дисциплін сприяє формуванню активної, самостійної, компетентної особистості.

Перспективу подальших досліджень проблеми вбачаємо в розгляді питань організації та планування самостійної роботи студентів в умовах кредитно-модульної системи організації навчального процесу.

Література

1. Прокопенко І. Ф., Євдокимов В. І. Педагогічна технологія. — Харків : Основа, 1995. — 105 с.
2. Бозюкова Л.А. Активизация самостоятельной деятельности учащихся // Специалист. — 1996. — № 3. — С.12.

10.03.2011